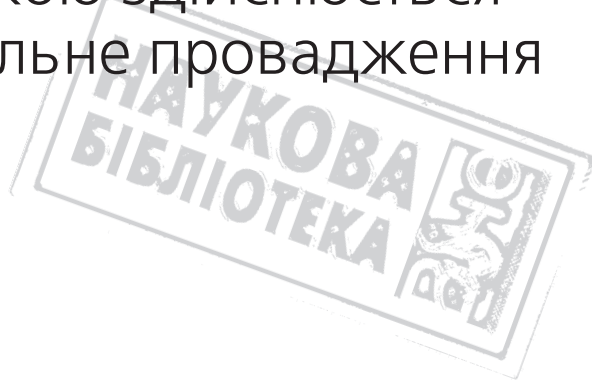

Мова, якою здійснюється кримінальне провадження

Богдан ЯКИМЧУК,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

30

Право є завжди соціально зумовленим, тобто пов'язаним із рівнем розвитку соціальних відносин у державі. Питання мови актуальне в усіх сферах людської діяльності.

Мова – історично сформована система звукових, словникових і граматичних засобів, що об'єктивує роботу мислення та виконує роль засобу спілкування, обміну думками і взаємного розуміння людей у суспільстві [1].

Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України передбачена окрема глава, в якій наведено перелік і в загальному вигляді визначено засади кримінального провадження [2]. Серед такого переліку засад п. 22 ч. 1 ст. 7 КПК України закріплено мову, якою здійснюється кримінальне провадження. Крім того, ст. 29 кодексу стосується тлумачення питання мови, якою здійснюється кримінальне провадження [3]. Так, посадові особи органів, які здійснюють кримінальне провадження, складають процесуальні документи саме державною, українською мовою. Зауважимо, що, наприклад, у Російській Федерації у ст. 18 КПК РФ також закріплюється норма мови кримінального провадження [1]. Отже, разом з іншими засадами засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження, має наскрізний характер та проявляється на всіх стадіях кримінального провадження, проте на деяких стадіях і з певними категоріями учасників така засада проявляється з певними особливостями через інший правовий статус учасників правовідносин. Зокрема, вони мають місце під час провадження за участі іноземців, коли в разі незнання ними мови судочинства обов'язковою є участь перекладача, захисника тощо [4, с. 56]. Цю засаду можна вважати передумовою змагальності процесу.

На тактику проведення слідчої (розшукової) дії істотно впливає вибір осіб, яких залучають до участі в такій дії [5, с. 59–64]. Коло цих осіб може бути різноманітним і залежить від характеру слідчої ситуації, яка потребує вирішення. Залучені особи можуть сприяти проведенню слідчої (розшукової) дії, – наприклад, без участі перекладача неможливо отримати свідчення від іноземця, який не знає української мови. Саме в такому разі залучення перекладача до участі в слідчих (розшукових) діях є вимогою закону, а тому її виконання обов'язкове для слідчого.

Кримінальне провадження може здійснюватися не лише мовою державною, а й мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості [6]. Втім, за загальним правилом мовою кримінального судочинства є лише державна (українська). Водночас слід зазначити, що українська є панівною серед мов ділового спілкування на території України. За загальним правилом, кримінальне провадження в Україні здійснюється українською мовою, яка за ст. 10 Конституції України визнається державною. Сторо-

на обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою (ч. 1 ст. 29 КПК України) [3]. Однак таке положення не обмежує право особи, яка не знає державної мови або знає її недостатньо, вживати під час провадження рідну або іншу мову (ч. 3 ст. 29 КПК України) [3]. Норма гарантує підозрюваному, обвинуваченому, свідку й узагалі будь-якому учаснику кримінального процесу низку прав, які встановлюються та забезпечуються КПК України, а саме:

- давати показання;
- заявляти клопотання;
- подавати скарги;
- виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому цим кодексом;
- користуватися власною мовою, якщо він або вона недостатньо володіє державною (українською) мовою;
- право на допомогу перекладача;
- право на отримання певних процесуальних документів, перекладених мовою, якою володіє відповідний учасник кримінального процесу тощо.

Розглядаючи засаду мови, якою здійснюється кримінальне провадження, слід пам'ятати про грошові витрати, адже будь-яка праця має бути оплачена. Наприклад, законодавством України чітко не визначено питання, чи забезпечується право на таку правову допомогу безкоштовно в усіх випадках [7], адже право на справедливий судовий розгляд справ про кримінальні правопорушення серед іншого охоплює також право користуватися допомогою перекладача, якщо особа не розуміє мови, якою здійснюється провадження, або не розмовляє нею [8].

Так, у нашій державі рішення Європейського суду з прав людини в конкретних справах офіційно визнаються джерелом права в Україні [9]. Правові позиції Європейського суду, що містяться в його рішеннях, слід враховувати й у кримінальному провадженні. Ними також варто обґрунтовувати відповідні рішення, ухвалені органами, що здійснюють кримінальне провадження. Зокрема, позиція Європейського суду полягає в тому, що право на допомогу перекладача особам, які не розуміють мови суду, поширюється й на процедури досудового провадження [10]. Так, зміст права на безоплатну допомогу перекладача полягає в безоплатному отриманні обвинуваченим послуг перекладача з письмового або усного перекладу всіх процесуальних документів чи заяв, які потрібні йому для розуміння того, що відбу-

вається, і гарантують додержання інших його прав під час розгляду справи [11].

Очевидним є те, що особа, яка неповною мірою розуміє, що саме відбувається, неспроможна захистити свої права та інтереси законним шляхом. Так, відповідно до вимог підпункту е пункту 3 ст. 6 (право на справедливий суд) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12], кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право одержувати безоплатну допомогу перекладача, якщо не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею. У зв'язку з цим слід зазначити, що на якість провадження слідчих (розшукових) дій негативно впливає оформлення пояснень та протоколів заяв без залучення перекладачів на початку досудового слідства. Процесуальні документи, оформлені в такий спосіб, не можна буде використати як докази.

Гарантії використовувати іноземну мову як засіб спілкування під час захисту своїх прав кореспондують забезпечувальні повноваження посадових осіб. Допомога перекладача в усякому разі має бути безоплатною. За визначенням Європейського суду з прав людини безоплатність допомоги перекладача означає, що на особу, яка не розуміє мови судочинства й якій надали безоплатну допомогу перекладача, після ухвалення судового рішення у справі не може покладатися обов'язок відшкодування державі витрат, пов'язаних із наданням такої допомоги [11]. Кабінет Міністрів України визначає порядок учинення органами досудового розслідування і судом окремих дій, пов'язаних із провадженням у кримінальній справі, зокрема серед іншого, витрат на залучення спеціалістів, перекладачів та експертів (ст. 122 КПК) [3] тощо підзаконними нормативними актами. Зауважмо, що в ст. 122 нового КПК України не врегульовано питання про відшкодування витрат у зв'язку з роботою перекладачів, а ч. 2 цієї статті не сповна охоплено право на безоплатну допомогу перекладача, адже зафіксовано лише, що витрати, пов'язані з «залученням перекладачів для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, здійснюються за рахунок Державного бюджету України в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України». Більше того, ч. 4 статті 122, забезпечуючи відшкодування витрат на відрядження перекладача, проїзд, виплату добових (лише в разі переїзду до іншого населеного пункту) і винагороди за виконану роботу, не вказує, чи відшкодовуватимуться такі витрати державою, наприклад, у разі, коли обвинувачений не розмовляє державною мовою чи взагалі її не розуміє.

Згідно з п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний та обвинувачений мають право користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів цією або іншою мовою, якою володіють, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави. Схоже положення є в законодавстві Російської Федерації, де зазначено, що при відшкодуванні процесуальних витрат виняток становлять суми, виплачені перекладачеві за надання перекладів засудженому. Відшкодування ним цих сум означало б, що він платить за незнання мови, якою здійснювалося провадження у його справі [13, с. 17]. Цей вид витрат відшкодовується за рахунок коштів федерального бюджету Російської Федерації, а якщо перекладач виконує свої функції як службове завдання, то сплачує за них організація у вигляді його зарплатні, а держава відшкодовує витрати організації.

В КПК України 1960 року містилася вимога обов'язкової присутності перекладача в разі повідомлення іноземцю про підозру у вчиненні злочину (ч. 3 ст. 107 КПК 1960 р.), але допитувана особа могла відмовитися від його послуг, що вважалося неодолимим. Оскільки ця процедура, на думку О. Банчука та Р. Куйбіди, передбачає висунення кримінального обвинувачення згідно з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, то особи, які не володіють мовою судочинства, не розуміють суті й характеру висунутого обвинувачення, а отже, не зможуть вжити заходів із захисту своїх прав та інтересів [14]. У новому КПК України (ч. 2 ст. 29 кодексу) певною мірою вдосконалено порядок повідомлення про підозру у вчиненні зло-

чину. Особу повідомляють про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння сутності підозри у вчиненні кримінального правопорушення [3]. Це положення діє і в разі письмового повідомлення про підозру [8, с. 606–609]. Важливо те, що вже з моменту звернення іноземця із заявою про скоєний злочин доцільно забезпечити участь перекладача незалежно від рівня знання заявником мови, якою здійснюється провадження у кримінальній справі в певній місцевості. Особливо необхідна участь перекладача, коли в скоєнні злочину підозрюється іноземець і постає потреба перевірки його причетності до цього злочину. Відсутність перекладача в такому разі може мати негативні наслідки. Так, підозрюваний (обвинувачений, підсудний), посилаючись на незнання або недостатнє знання мови, якою здійснюється провадження слідчих (розшукових) дій, може заявити клопотання, що поставити під сумнів вірогідність відомостей, отриманих у процесі перевірки заяви (повідомлення) про злочин. Як зазначають О. Банчук та Р. Куйбіда, слід залучити перекладача для спілкування з підозрюваними, які не розуміють мови судочинства, уже тоді, коли їх повідомляють про підозру у вчиненні злочину [14].

Допомога перекладача надається з метою забезпечення засад рівності та змагальності, що є складовою права на справедливий судовий розгляд [10]. На нашу думку, перекладач має бути добре обізнаним у базовій процесуальній термінології. Такі знання дадуть змогу звести до мінімуму помилки під час перекладу.

Положення КПК України 1960 року встановлюють обов'язок вручати процесуальні документи особі в перекладі на рідну мову або мову, яку вона знає (ч. 3 ст. 19 КПК). За ч. 4 ст. 29 КПК України 2012 року судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються відповідним учасникам у перекладі їхньою рідною або іншою мовою, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено цим кодексом, здійснюється лише за клопотанням зацікавленої сторони. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача [3].

Отже, ст. 29 та ст. 122 нового КПК України без додаткового їх роз'яснення можуть призвести до порушення вимог підпункту е пункту 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Європейського суду [10]. Тому, на нашу думку, необхідно додатково розтлумачити дію названих положень.

Для забезпечення дії засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження, вважаємо за доцільне до протоколу першої проведеної за участю перекладача слідчої (розшукової) дії додавати відповідний документ (анкету, протокол допиту перекладача із відповідними відомостями) із необхідними відомостями про перекладача: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), громадянство, національність, рік народження, відомості щодо загальної та спеціальної освіти, якою мовою володіє, де і коли вивчав іноземну мову, відомості про практичну роботу перекладача, його стосунк до опитуваного або допитуваного, домашня адреса та номер телефону, місце роботи, посада та номер робочого телефону.

Доцільно роз'яснити перекладачеві його права й попередити про встановлену відповідальність за свідомо неправильний переклад та ухилення від явки або від виконання своїх обов'язків. Надані перекладачем відомості мають бути засвідчені його підписом. Зауважмо, що в практичній діяльності застосовують анкети перекладачів, але складаються вони в довільній формі, тому не завжди містять усі відомості, зазначені вище. Вказані відомості також можна зафіксувати, використовуючи протокол допиту особи, що знає іноземну мову (перекладача), як свідка, в котрому також наводяться зазначені відомості про особу, що володіє іноземною мовою.

На нашу думку, застосування анкети дасть змогу в протоколах слідчих (розшукових) дій обмежуватися лише зазначенням прізвищ перекладачів; сприятиме підвищенню якості забезпечення права на відвід перекладача;

2/2013
(335)

Засновник –
Верховна Рада України

Головний редактор
Світлана ПИСАРЕНКО

Редакційна колегія:
Віктор КОРНІЮК, Лариса СЕВЕРЕНЧУК,
Юрій АРТЕМЕНКО, Олександр БАНДУРКА,
Іван БОКІЙ, Степан ГАВРИШ, Віктор ГРАБ,
Юлій ЮФФЕ, Віктор КИРИЛЛОВ,
Олександр КОПИЛЕНКО, Анатолій МАТВІЄНКО,
Павло МАТВІЄНКО, Анатолій МАЦЮК,
Микола МЕЛЬНИК, Борис ОЛІЙНИК,
Сергій ПРАВДЕНКО, Анатолій СЕЛІВАНОВ,
Лесь (Леонід) ТАЇНЮК, Віктор ТАРАН (Терен)

Головний редактор
Світлана ПИСАРЕНКО – 235-81-55

Приміальня:

Любов САЛЮК – 235-79-58

Заступник головного редактора

Віктор КОРНІЮК – 272-46-30

Відповідальний секретар

Лариса СЕВЕРЕНЧУК – 235-79-53

Головний бухгалтер Ірина КИСЛЬ,

Жанна СИМОНЕНКО – 235-79-58

Відділ з висвітлення питань

парламентської діяльності:

Микола БЛОКОПИТОВ – 234-67-78,

Олексій СИЩУК – 235-79-55,

Юлія ЦИРФА – 234-67-78

Відділ соціально-економічної політики

та правового забезпечення:

Завідувач Олександр МАЛІЄНКО – 235-81-56

Відділ гуманітарної політики:

Завідувач Ольга КЛЕЙМЕНОВА – 235-79-55,

Людія ПУЗИКОВА, Лариса МАРЧУК,

Микола СЛАВИНСЬКИЙ, Євген ТИЩУК

Літературні редактори: Олена ЧОПОВСЬКА,

Валентина НЕСЛУЖЕНКО – 235-79-60,

Наталка СЕМІВОЛОС – 235-79-53

Реклама та передплата:

Віра ПРАВИНА – 272-46-23,

Сергій ДУБРОВІН – 234-68-30

Дизайн – Ольга ПРОКОПЧУК – 235-81-56

Верстка – Анна СЕРДЕЧНА – 235-81-56,

Наталія КУТНЯК,

Сергій УСЕНКО – 235-79-60

Підтримка сайта –

Євген СИНЕЛЬНИКОВ – 235-79-60,

Олексій ЛОЗИНСЬКИЙ, Діана ТОКОВЕНКО

04053, Київ-53,

пров. Несторівський, 4

E-mail: mail@viche.info

E-mail: viche@rada.gov.ua

www.viche.info

Підготовку та випуск у світ журналу «Віче»

за дорученням засновника здійснює редакція.

© Віче, 2013.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 570

від 05.04.1994.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

І залишає за собою право на редагування,

опублікування наданих авторами творів та сплату

авторського гонорару. Рукописи не рецензуються

і не повертаються.

При передруку посилання на «Віче» обов'язкове.

Відповідальність за зміст і достовірність

рекламних оголошень несуть рекламодавці.

R – матеріали, які друкуються на правах реклами

Підписано до друку 17.01.2013.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний.

Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 2,3.

Зам. № ДС-001. Тираж 1700 прим.

Ціна договірна.

Набрано і зверстано на комп'ютерному

комплексі редакції журналу «Віче».

Надруковано з готового оригінал-макета

у ТОВ «КЖД «Софія»

08000, Київська обл., Макарівський р-н,

смт Макарів, вул. Першотравнева, 65

Свідчення про державну реєстрацію

A01 № 22 9953 від 26.11.2008 р.

Журнал «Віче» читають у Верховній Раді та її комітетах, адміністрації Президента України, Кабінеті Міністрів України, Держкомтелерадіо. Він також надходить до бібліотек Конгресу США та Ради Європи, до Книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської, Державної науково-технічної, Державної бібліотеки для юнацтва, Державної науково-педагогічної, Центральної імені М. Островського.

Передплатний індекс – 74254.

допоможе створити базу даних відомостей про осіб, які володіють іноземними мовами і бажають або можуть надавати допомогу правоохоронним органам у перекладах; забезпечить оперативність залучення перекладача до участі у справі.

Недоліком КПК України 1960 року, який втратив чинність, була відсутність процесуальної можливості особи відмовитися від послуг певного перекладача та замінити його на іншого. Під час провадження в кримінальній справі особа має право заявляти перекладачеві лише відводи, але на обмежених підставах, які зводяться до наявності особистої зацікавленості перекладача в справі. На нашу думку, використання інституту відводу перекладача в кримінальних справах не може підвищити ефективність його діяльності, бо серед підстав для відводу перекладача, визначених ст. 62 КПК України 1960 року, немає такої підстави, як неналежне виконання ним своїх обов'язків.

Для розв'язання цієї проблеми доцільно впровадити інститут заміни перекладача так само, як інститут заміни захисника у кримінальному процесі в разі, якщо захисник недобросовісно ставиться до виконання своїх обов'язків [14]. Згідно з новим КПК України свідок має право заявляти відвід перекладачеві (п. 9 ч. 1 ст. 66), а перекладач за наявності відповідних підстав має заявити самовідвід (п. 2 ч. 3 ст. 68). За наявності підстав, передбачених ст. 75–79 КПК, перекладач зобов'язаний заявити самовідвід. На цих же підставах може бути заявлено відвід особами, які беруть участь у кримінальному провадженні (ст. 80 КПК). Отже, новий КПК містить ширший перелік підстав для заявлення відводу перекладачеві, ніж кодекс 1960 року, втім, ми вважаємо, що його варто розширити.

Участь перекладача в кримінальному процесі, а саме під час провадження на досудовому слідстві, є гарантією не лише встановлення істини в кримінальній справі, а й реалізації конституційних прав та свобод громадян в Україні.

Джерела

1. Коментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. (Постатейный) / Под ред. проф. А. В. Бриллиантова. – М.: Проспект, 2010. – 1031 с.

2. Ахтирська Н. Безоплатна правова допомога та приватна детективна діяльність у змагальному кримінальному процесі України // Віче. – 2011. – № 24.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – [Електронний

ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>

4. Сорока А. З. Окремі аспекти залучення перекладача до проведення слідчих дій // Право і суспільство. – 2011. – № 6.

5. Кінаш О. Організація окремої слідчої дії – умова законності й ефективності розслідування // Право України. – 2003. – № 2. – С. 59–64.

6. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. – [Електронний ресурс]. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>

7. Висновок щодо проекту кримінально-процесуального кодексу України. – [Електронний ресурс]. – http://www.coe.kiev.ua/projects/cti/Final%20CPC%20analysis_Eng.pdf

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. – [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Камасінські проти Австрії» від 19 грудня 1989 року. (§74. Judgment of the European Court of Human Rights: Kamasinski v. Austria, 19 December 1989, Published in A 168).

11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Людіке, Белькесем та Коч проти Німеччини» від 28 листопада 1978 року // Європейський суд по правам человека. Избранные решения. В 2-х т. – Т. 1. – С. 193. – [Електронний ресурс]. – <http://www.echr.ru/documents/doc/2461416/2461416.htm> (§48 Judgment of the European Court of Human Rights: Luedicke, Belkacem and Kocv. Germany, 28 November 1978, Published in A 29).

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. – [Електронний ресурс]. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

13. Бюллетень Верховного Суда РФ. – 1997. – № 8. – С. 17. – [Електронний ресурс]. – <http://www.supcourt.ru>

14. Банчук О. А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. – К.: ІКЦ «Леста», 2005. – 116 с.